

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота

з теми **«РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ У
ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала:
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
DO1-M23z групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Безпалько Аліна Анатоліївна

Керівник:
Демчик Катерина Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри
теорії та методик дошкільної освіти

Рецензент:
Максимова Олена Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ	7
1.1. Емоційний інтелект у контексті сучасних психологічних досліджень	7
1.2. Особливості розвитку емоційної сфери дошкільників	12
 РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ У СПІЛКУВАННІ	26
2.1. Діагностика рівнів розвитку емоційного інтелекту дошкільників	26
2.2. Зміст і організація експериментального етапу дослідження	43
 ВИСНОВКИ.....	64
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
 ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному суспільстві дедалі більше уваги приділяється дошкільному віку як важливому етапу формування особистості. Закони України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту» наголошують на необхідності створення умов для всебічного розвитку дитини, розвитку її талантів і здібностей, а також збагачення інтелектуального й культурного потенціалу. Процеси євроінтеграції в Україні стимулюють впровадження інноваційних підходів до освіти дітей дошкільного віку, сприяючи динамічним змінам, які базуються на сучасних психолого-педагогічних дослідженнях соціально-емоційної сфери. Дошкільний період характеризується інтенсивними змінами у когнітивному, фізичному, мовленнєвому, соціальному та емоційному розвитку дитини.

Однак наукові дослідження останнього десятиріччя виявляють тривожні тенденції в емоційному розвитку дошкільнят. Фахівці зазначають зростання кількості дітей, які перебувають у стані емоційної напруги, депресії чи фрустрації, а також збільшення випадків емоційних розладів, зокрема таких явищ, як алекситимія (труднощі в усвідомленні й вираженні власних емоцій) (О. Коноко, М. Корман, Н. Мельник, О. Олійник, М. Шпак та ін.). Аналіз сучасних програм, таких як «Впевнений старт», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Оберіг», «Українське дошкілля», «Я у Світі», свідчить про часткове врахування завдань емоційного розвитку. Водночас ефективна робота у цьому напрямі можлива лише за умови комплексного підходу до формування емоційної сфери дитини.

Введення поняття «емоційний інтелект» у психологічну науку пов'язано здебільшого з науковими розвідками зарубіжних дослідників, зокрема, з обґрунтуванням теоретичних підходів до його концептуалізації (Г. Гарднер, Д. Гоулман, Р. Робертс та ін.), зі з'ясуванням особливостей його розвитку в контексті емоційного лідерства (Р. Бояціс, Д. Гоулман), емоційної компетентності (К. Саарні), емоційної грамотності (К. Стайнер), емоційної

креативності особистості (Дж. Еверілл).

У вітчизняній науці пошуки спрямовані на дослідження феноменології емоційного інтелекту (Т. Березовська, Г. Гарскова, Е. Носенко та ін.), його генези та структури (С. Дерев'янка, В. Зарицька, В. Юркевич та ін.), функцій (Н. Коврига, Е. Носенко та ін.), взаємозв'язку з емоційними (І. Аршава, О. Саннікова, О. Чебикін та ін.) та соціальними властивостями (О. Власова, О. Савенков та ін.) тощо.

У сучасних психологічних дослідженнях здебільшого вивчають особливості розвитку емоційного інтелекту в дошкільному (М. Нгуен), підлітковому (Ю. Давидова, Є. Іванова, І. Павлова), старшому шкільному (І. Опанасюк), студентському віці, зокрема в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю (Ю. Бреус, С. Дерев'янка, В. Зарицька, О. Милославська та ін.).

Розвиток емоційного інтелекту в дошкільному віці характеризується переходом від когнітивно-інформаційної моделі освіти до особистісно орієнтованого підходу. Це передбачає створення сприятливого середовища для розкриття індивідуального та творчого потенціалу дитини, формування вмотивованості до навчання, емоційно-ціннісного ставлення до освітнього процесу, а також створення ситуацій, які стимулюють емоційний розвиток і практичне застосування знань.

Незважаючи на важливість емоційного інтелекту в освіті, у сучасній психологічній науці поки що відсутнє чітке концептуальне визначення цього феномена у дошкільному віці та його ролі в освітньому середовищі. Це свідчить про актуальність і практичну значущість проблеми, а також обґрунтовує вибір теми дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз теоретичних засад, розробка та впровадження методичних рекомендацій для розвитку емоційного інтелекту старших дошкільників через спілкувальну діяльність.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

- вивчити літературні джерела з теми дослідження;

- розкрити складові емоційного інтелекту;
- описати особливості розвитку емоційного інтелекту у старших дошкільників;
- провести експериментальне дослідження рівня емоційного інтелекту дошкільників із подальшим кількісним та якісним аналізом отриманих даних;
- здійснити повторну діагностику для оцінки змін у рівнях емоційного інтелекту після участі в експериментальній роботі;
- проаналізувати результати дослідження.

Гіпотеза дослідження: розвиток емоційної сфери дітей 5–6 років на заняттях із розвитку мовлення буде успішним за таких умов:

- створення збагаченого предметно-просторового середовища в групах дитячого садка;
- розробка та впровадження комплексу завдань для розвитку мовлення дітей;
- розширення знань дітей про емоції та засоби спілкування;
- формування позитивного досвіду спілкування з однолітками та збагачення емоційної сфери дитини через позитивні емоції.

Об'єкт дослідження: процес розвитку емоційного інтелекту старших дошкільників.

Предмет дослідження: педагогічні умови ефективності розвитку емоційного інтелекту старших дошкільників лінгводидактичними засобами спілкувальної діяльності.

Організація дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі закладу дошкільної освіти №35 (ясла-садок) комбінованого типу «Веснянка» м. Чернівці Чернівецької області.

Для вирішення поставлених завдань дослідження та досягнення мети було застосовано наукові методи, зокрема: *загальнотеоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення, дефініційний аналіз, що використовувалися для теоретичного осмислення основних понять дослідження; *емпіричні*: констатувальний і формувальний етапи

педагогічного експерименту, проміжний аналіз його результатів, спостереження, бесіди та діагностичні прийоми, спрямовані на визначення рівня розвитку емоційного інтелекту дітей п'ятого року життя; *методи кількісної обробки даних експерименту та візуалізації*: побудова схем, діаграм тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні та поглибленні змісту поняття «емоційний інтелект» у старших дошкільників, а також у визначенні шляхів формування емоційного інтелекту на заняттях із розвитку мовлення.

Теоретичне значення: результати дослідження сприяють розробці теоретичних основ розвитку емоційного інтелекту дошкільників засобами лінгводидактики.

Практичне значення: у роботі проаналізовано й систематизовано матеріали з проблематики емоційного інтелекту дошкільників. Отримані результати можуть бути використані педагогами, психологами та батьками, а також слугуватимуть базою для підготовки курсових і кваліфікаційних робіт.

Апробація роботи. Положення і результати дослідження представлено на низці міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях; експериментальному дослідженні на базі закладу освіти та обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2023-2024 н.р. і 2024-2025 н.р.).

Опубліковано статтю «Емоційний інтелект у контексті сучасних психологічних досліджень у галузі дошкільної освіти» у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету К-ПНУ (Випуск XX. 2024. С. 72-77).

Обсяг і структура дослідження: робота складається зі вступу, основної частини, що має два розділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Емоційний інтелект відображає когнітивну здатність людини розуміти емоції і управляти ними за допомогою когнітивної обробки емоційної інформації, забезпечуючи Психологічне благополуччя особистості і успішність соціальної взаємодії. Емоційний інтелект людини являє собою багатовимірне, ієрархічно структуроване і системне утворення, що виявляється в різних формах (емоційний інтелект як властивість індивіда, об'єкта діяльності, особистості, об'єкта життєтворчості, об'єкта життєдіяльності).

Емоційний інтелект дошкільнят базується на динамічному єдності впливу та інтелекту, яке забезпечується взаємодією когнітивних, емоційних, адаптивних і соціальних здібностей особистості, що визначає виділення взаємопов'язаних компонентів в його структурі. Когнітивний (сприйняття, перцепція і розуміння емоцій самого себе та інших людей); емоційний (особливості емоційної реакції людини у відповідь на індивідуальні психологічні (внутрішні) і соціальні (зовнішні) фактори); вольовий (здатність здійснювати емоційну саморегуляцію і управляти емоційним станом інших людей); соціально-комунікативні (використання емоцій в спілкуванні і соціальній взаємодії, прояв емпатії).

У дошкільному віці відносини з однолітками і дорослими розвиваються стрімко. Перший досвід таких відносин є основою, на якій в подальшому будується формування особистості. Саме ці відносини створюють яскраві переживання і цінну поведінку людини.

Завдання дошкільного віку – засвоїти правила поведінки, взаємодіяти зі старшими і однолітками, набути навичок ініціативи і самостійності, навчитися проявляти і підносити індивідуальність і неповторність особистості в формі і змісті, дозволених і визнаних дорослими відповідно до вікових норм. У старшому дошкільному віці можливі винятки в прояві емоційних станів в спілкуванні з однолітками. Саме в цьому віці чітко видно

спадкоємність і взаємозв'язок емоцій. Поведінка, спрямована на однолітків, характеризується високою емоційною цілеспрямованістю, широким спектром емоційних симптомів і значною чутливістю до впливу партнерів по спілкуванню.

Емоції, як система мотивації, є причиною або фактором успішного спілкування дошкільнят з однокласниками і друзями. Емоційний успіх дошкільнят визначається їх взаємовідносинами з однолітками і їх оцінкою. Діти у віці 5-6 років відчують потребу в схваленні однолітків і прагнуть до спілкування і співпраці з ними. Якщо спілкування дитини проходить успішно, дошкільник буде відчувати позитивні емоції. При негативному ставленні однолітків дитина відчуває неприємні емоції і впадає в депресію.

Емоції, які відчують старші дошкільнята при спілкуванні з однолітками, формують їх власний досвід і впливають на ті переживання, які згодом стають предметом дитячого спілкування. Негативні переживання супроводжуються негативними емоціями, які заважають пошуку правильного способу спілкування, комунікативні невдачі викликають негативні емоційні стани гіпотезою дослідження стало припущення про те, що розвиток емоційної сфери дітей 5-6 років в процесі спілкування з однолітками можливо:

- збагатити просторове середовище об'єкта розвитку в групі дошкільного закладу освіти;
- необхідно розробити і впровадити комплекс ігор для дітей 5-6 років, спрямованих на розвиток їх емоційної сфери в процесі спілкування з однолітками;
- розширювати уявлення дітей про емоції і засоби спілкування;
- стежити за тим, щоб дитина набував позитивний досвід спілкування з однолітками і збагачував емоційну сферу дитини позитивними емоціями;
- навчити ігровий методикою вихователів з розвитку емоційної сфери дітей 5-6 років в процесі спілкування з однолітками.

Робота з розвитку емоційної сфери включала в себе 2 етапи: підготовка,

основи. В рамках підготовчого етапу було реалізовано таке робоче напрямок, як збагачення розвиваючої цільової просторової середовища групи дитячого садка. Розробити набір ігор для дітей 5-6 років, спрямованих на розвиток їх емоційної сфери в процесі спілкування з однолітками. Навчати педагогів ігровим технологіям для розвитку емоційної сфери дитини в процесі спілкування з однолітками.

На основному етапі було реалізовано такий напрям роботи, як впровадження розроблених ігор для старших дошкільнят, спрямованих на розвиток емоційної сфери в процесі спілкування з однолітками. Розширити уявлення дитини про емоції і засоби спілкування. Придбання дитиною позитивного досвіду спілкування з однолітками, збагачення емоційної сфери дитини позитивними емоціями. Основний етап включав в себе 3 підетапи: орієнтовний, інформативний і рефлексивний.

Контрольна ділянка показала, що в результаті формувального експерименту з розвитку емоційної сфери кількість дітей з розвитком емоційної сфери на високому рівні збільшилася в 1,5 рази, а на низькому рівні зменшилася в 2,5 рази.

Аналіз експериментальних досліджень довів, що оптимізація спілкування з однолітками призводить до оптимізації емоційних станів у старших дошкільнят. Загалом проведені експерименти підтверджують обґрунтованість дослідницької гіпотези.

Розвиток мови у дошкільнят, які навчалися за експериментальними методиками, також змінилося на краще. Зокрема, збільшився словниковий запас для позначення емоційного стану людини, підвищилася культура мови (діти стали частіше вживати ввічливі слова), а також розширився граматичний лад виразів з проханнями, побажаннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамченко С. М. Пізнання внутрішньої суперечливості психіки суб'єкта методом психомалюнку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2004. 20 с.
2. Бабенко К. А. Взаємозв'язок механізмів символізації змісту несвідомого (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2007. 20 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України : від 12.01.2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
4. Байєр О. М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками і дорослими : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2008. 180 с.
5. Байєр О.М. Особливості розвитку саморегуляції старших дошкільників як умова успішної підготовки до шкільного життя. *Дошкільна освіта*. 2009. № 3(25). С. 66–7.
6. Бех І. Д. Рефлексія в дзеркалі духовності особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2011. Вип. 15. Кн. 1. С. 3–15.
7. Біла О. Г. Психокорекційні можливості методу активного соціально-психологічного навчання (на матеріалі підготовки психологів практиків) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2002. 19 с.
8. Богущ А. М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників. *Наука і освіта*. 1998. № 1-2. С. 17.
9. Бондаревська Л. Л. Переживання у структуруванні системних характеристик підсвідомого (на матеріалі АСПН) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.
10. Бондаренко О. Ф. Суб'єктність як етичний вимір : у пошуках вітчизняної

традиції у психотерапії. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 52–69.

11. Борисенко К., Бадер С. Особливості розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. №(1(48)). С. 48–52. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.48-52>
12. Боришевський М. Й. Дорога до себе : від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
13. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 3 (12). С. 26–33.
14. Бреус Ю. В. Емоційний інтелект як чинник професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2015. 20 с.
15. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
16. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
17. Винославська О. В., Малигіна О. В. Людські стосунки. 2-е вид., перероб. і доповн. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 142 с.
18. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібн. / О. В. Скрипченко та ін. Київ : Каравела, 2012. 400 с.
19. Вінник Н. Сензитивність юнацького віку як передумова формування культуротворчості. *Соціальна психологія*. 2010. №3. С. 152–158.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
21. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей : структура, динаміка, чинники розвитку : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. 308 с.

22. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський ун-т», 2005. 308 с.
23. Волік Н. М. Тренінг для педагогів з розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/article/view/11174>
24. Волік Н.М., Ляпунова В.А. Імплементация питань розвитку емоційно-комунікативної сфери дошкільника в державному стандарті дошкільної освіти та чинних освітніх програмах. Вісник післядипломної освіти. Серія : Педагогічні науки. 2022. Вип. 20 (49). С. 35–47.
25. Гасюк М. Б., Шевчук Г. С. Проективна методика та психомалюнок : теорія, практика, експериментально-математична обробка. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 184 с.
26. Говарт Г. Коли я сміливий. Тернопіль : Богдан, Серія «Пізнаю себе», 2016.
27. Говарт Г. Коли я щасливий. Тернопіль : Богдан, Серія «Пізнаю себе», 2016.
28. Говарт Г. Що мене засмучує. Тернопіль : Богдан, Серія «Пізнаю себе», 2016.
29. Говарт Г. Що мене лякає. Тернопіль : Богдан, Серія «Пізнаю себе», 2016.
30. Голота А.С. Розвиток емоційного інтелекту дошкільників : практичні рекомендації. URL: <https://ispp.org.ua/2021/02/22/rozvitok-emocijnogo-intelektu-doshkilnikiv-praktichni-rekomendaci%D1%97-golota-a-s/>
31. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2019.
32. Гранько Н. К. Емоції у психології та лінгвістиці. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2002. № 567. С. 243–250.
33. Дерев'янка С. П. Розуміння емоцій як раціональний компонент емоційного інтелекту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія : Психологічні

- науки. Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2011. Вип. 94. Т. 1. С. 144–148.
34. Дерев'янка С., Лавренко С. Методичні засоби діагностики емоційного інтелекту у дітей. Вісник Львівського університету. Серія : Психологічні науки. 2020. Вип. 7. С. 23–29.
 35. Зарицька В. В. Розуміння особистістю власних емоцій. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. акад. С. Д. Максименка. Київ : Главник, 2008. Т. X. Ч. 5. С. 208–217.
 36. Зарицька В. В. Розуміння особистістю емоцій інших в структурі емоційного інтелекту. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2010. Т. XII. Ч. 6. С. 154–160.
 37. Емоційний розвиток дитини / упоряд. : С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
 38. Ільїн Є. П. Емоції та почуття : навчальний посібник. Київ, 2001. 752 с.
 39. Інноваційні технології в дошкільній освіті: Збірник абстрактів Міжнародної науково-практичної інтернетконференції, м. Переяслав-Хмельницький, 28-29 березня 2018 р. / за заг. ред. Л. О. Калмикової, Н. В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018. 266 с.
 40. Клевака Л., Гришко О., Заїка В. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/10570/1/590-876-1-PB.pdf> (дата звернення: 26.02.2024)
 41. Колтунович Т. А., Поліщук О. М. Особливості емоційного інтелекту у майбутніх вихователів. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 218–227.
 42. Компанець Н. М. Розвиток та формування емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку : науково-методичний посібник. Київ : Актуальна освіта, 2023. 42 с.

43. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами : метод. посіб. Київ : Літера ЛТД, 2008. 416 с.
44. Кузікова С. Б. Основи психокорекції. Київ : Академвидав, 2012. 320 с.
45. Купчишина В.Ч. Теоретичні аспекти дослідження емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/60-2024/12.pdf>
46. Кучеренко Ж. Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 7. С. 54–59.
47. Манилюк Ю. Оптимальна модель педагогічної взаємодії у дитсадку. *Дошкільне виховання*. 2012. №8. С. 11–15.
48. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.
49. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. *Психологія і суспільство*. 2004. № 4. С. 95–109.
50. Максименко С. Д. Переживання як психологічний механізм саморозвитку особистості. *Педагогічний процес : теорія і практика*: зб. наук. праць. Київ : Вид-во «П/П «ЕКМО», 2005. № 3. С. 343–361.
51. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури : навч. посіб. Київ: Наукова думка, 1998. 226 с.
52. Максименко С. Д. Структура особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 1–13.
53. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2012. 112 с.
54. Моліцька М. Терапевтичні казки. з пол. пер. Львів : Свічадо, 2010. 200 с.
55. Омельченко І.М. Психологічні основи діагностики соціального інтелекту у дошкільників із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву : навчально-методичний посібник; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ : Видавець Цибульська, 2023. 230 с.

56. Опанасюк І. В. Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту старшокласників засобами арт-терапії : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2017. 20 с.
57. Палій А. А. Дитяча психодіагностика. URL : <http://skaz.com.ua/psihologiya/10230/index.html>.
58. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : А. С. К., 2007. 144 с.
59. Розвиток емоційного інтелекту у дітей: теорія і практика. URL: <https://busk.irc.org.ua/news/16-03-44-21-05-2020/>
60. Роса Н. Почуття: від суму до радості. Харків : Ранок, серія «Від... до», 2017.
61. Роса Н. Страх: від переляку до сміливості. Харків : Ранок, серія «Від... до», 2017.
62. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
63. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи* / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 34–46.
64. Селікова Я.С. Дослідження проблем формування емоційного інтелекту та соціально-емоційної грамотності дітей дошкільного віку. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. 2023. Вип. 53. С. 293–298. 15. Шпак М.М. Становлення емоційного інтелекту в дошкільному віці як передумова його розвитку в молодшого школяра. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». 2016. Вип. 4. С. 196–205.
65. Трофаїла Н. Д. Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку: дис. ... к. пед. н.: 13.00.08. Умань, 2019. 270 с.

66. Шпак М. М. Становлення емоційного інтелекту в дошкільному віці як передумова його розвитку в молодшого школяра. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія». Випуск 4. 2016. С. 196-205.
67. Шпак М. М. Формування професійної культури особистості як важливої складової професійного становлення майбутнього фахівця. Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіонального науковопрактичного семінару (Тернопіль, 22–23 травня 2007 р.) / за ред. проф. Г. В. Терещука. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2007. С. 20–22.
68. Plutchik Robert The Nature of Emotions: Human emotions have deep evolutionary roots, a fact that may explain their complexity and provide tools for clinical practice. *American Scientist* (2001) URL: <https://www.jstor.org/stable/27857503> Рисунок - <https://cutt.ly/O8WDPsw>)